

чуць душы – рус. не чаять души; асобныя фразеалагізмы, уласцівыя адной з моў, могуць адсутнічаць у іншай, напрыклад, беларускі фразеалагізм *клёцкі з душамі* не мае адпаведніка ў рускай мове.

Прааналізаваны матэрыял сведчыць, што ў моўнай карціне свету беларусаў і рускіх канцэпты “душа” і “сэрца” адносяцца да базавых. У фразеалогіі яны маюць шмат агульных значэнняў, хаця ў іх і вылучаюцца некаторыя адрозненні.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўн. / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.
2. *Маслова, В.А.* Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд. испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
3. Национально-культурный компонент в тексте и языке: Материалы II Междунар. науч. конф. 7-9 апреля 1999 г., Минск: В 3 ч. Ч.2 / Отв. ред. С.М. Прохорова. – Минск: БГУ, 1999. – 263 с.
4. *Ожегов, С.И.* Словарь русского языка / под ред. д-ра филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1978. – 846 с.
5. Славянская мифология: энциклопедический словарь. – М.:Эллис Лак, 1995. – 416 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с.
7. Философский энциклопедический словарь / Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

В.А. Рыбак

МЕТАФАРЫЧНЫ ПЕРАНОС ЯК СПАСАБ НАМІНАЦЫІ ЭКНАМІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ, УЖЫТЫХ У ПЕРЫЯДЫЧНЫМ ДРУКУ

У сувязі з развіццём беларускай і сусветнай эканомікі, а таксама пад уплывам уласна лінгвістычных фактараў эканамічная лексіка знаходзіцца ў пастаянным руху, папаўняецца новымі паняццямі, якія патрабуюць для сябе адпаведных намінацый. Гэта, у сваю чаргу, садзейнічае таму, што ў сучасным тэрмінаўтварэнні ўсё больш выкарыстоўваюцца магчымасці семантычнай дэрывацыі, гэта значыць стварэння новых значэнняў на аснове тых, што ўжо трывала замацаваліся ў мове. Якраз эканамічныя тэрміны другаснай намінацыі (так яшчэ даследчыкі называюць лексіка-семантычнае ўтварэнне) знаходзяць сваё адлюстраванне ў перыядычным друку, у тым ліку і ў газеце «Звязда».

Семантычны спосаб тэрмінаўтварэння мае пэўнае адрозненне ад гэтага спосабу ўтварэння агульналітаратурных слоў. Калі семантычныя пераўтварэнні з’яўляюцца ў мове толькі ў працэсе іх доўгага гістарычнага развіцця, то ў тэрміналагічным утварэнні гэты спосаб мае якасна іншы характар: адбываецца прыстасаванне новых лексічных значэнняў да існуючых без працяглай эвалюцыі. Акрамя таго, адрозненне назіраецца і ў ступені прадуктыўнасці адзначанага спосабу. Такія навукоўцы, як Т.В. Капейко, Л.М. Мінакова, В.П. Даніленка, У.У. Лапацін, В.М. Прохарава, лічаць, што лексіка-семантычны спосаб у тэрміналогіі характарызуецца значна большай прадуктыўнасцю ў параўнанні з агульналітаратурным словаўтварэннем.

Семантычны спосаб намінацыі эканамічных тэрмінаў, ужытых у газеце «Звязда», праяўляецца ў метафарызацыі. Гэты працэс у эканамічнай тэрміналогіі выкліканы тымі ж прычынамі, што і ў агульналітаратурнай мове: «уменнем вылучаць характэрныя якасці прадметаў і з’яў у час назірання за навакольнай рэчаіснасцю, уменнем бачыць адны прадметы праз іншыя, а новыя з’явы параўноўваць са старымі, ужо вядомымі» [1, с. 121]. Як разнавіднасць лексіка-семантычнага ўтварэння **метафарычны перанос з’яўляецца адным са спосабаў стварэння новага значэння, заснаваным на падабенстве пэўных прымет агульнаўжывальнага і спецыяльнага паняццяў**. Да ліку гэтых прымет адносяць інтэгральную прымету (ІП) - агульны для слова і тэрміна семантычны кампанент і дыферэнцыяльную прымету (ДП) – семантычны кампанент, які адрознівае тэрмін (Т) ад агульнаўжывальнага слова (АС).

Аналіз фактычнага матэрыялу дае падставы аб’яднаць пэўныя эканамічныя тэрміны, выяўленыя на старонках «Звязды», у тры найбольш прадуктыўныя групы, заснаваныя на пераносе паводле:

1) знешняга падабенства (форма)

(АС) <i>кошык</i> ад ‘кош’		<i>кошык (валют)</i> (Т)
ДП	ІП -	форма
плеценыя з лазы, карэння і інш. круглая пасудзіна для складання і пераноскі чаго-небудзь		ДП
[ТСБЛМ, с. 299]		набор валют, у суадносінах з якім вызначаецца курс адной валюты
		[БЭС, с. 87]

• «Прывязка да кошыка валют абсалютна правільнае рашэнне – лічыць эксперт «Звязды» («Звязда», 29.07.08)

(АС) <i>пакет</i>		<i>пакет (акцый)</i> (Т)
ДП	ІП -	форма
папяровы, поліэтыленавы пакунак, скрутак з чым-небудзь		ДП
[ТСБЛМ, с. 426]		колькасць акцый, необходимая для кантролю за дзейнасцю акцыянернага таварыства
		[ЭС, с. 581]

• «Сёлета ВТБ (Беларусь) пакетам акцый, якім валодае ААТ Банк ВТБ (Расія), мяркуе заняць лідзіруючыя пазіцыі ў нашай рэспубліцы ў абслугоўванні фінансавага патоку паміж Беларуссю і краінамі СНД...» («Звязда», 1.04.08)

2) падабенства з дзеяннем, працэсам

(АС) <i>абвал</i>		<i>абвал (долара)</i> (Т)

ДП	III.- <u>працэс</u>	ДП
падзенне часткі якой-небудзь вялікай масы	рэзкае і хуткае аб'ясцэнне валюты	
[ТСБМ, Т.1, с. 37]		[НЭС, с. 445]

- «... прыйшоў час умяшання ў тое, што адбываецца на сусветных рынках і спыніць абвал долара» («Звязда», 18.03.08);

(АС) <u>замарозіць</u>	замарозіць (заробную плату) (Т)
	ад 'замаражвання заробнай платы'

ДП	III.- <u>дзеянне</u>	ДП
(у знач. 3) спыніць праяўленне чаго-небудзь, пазбавіць натуральнасці; скаваць	пагадненне аднабаковай забароны на павышэнне заробнай платы	
[ТСБМ, Т.2, с. 344]		[НЭС, с. 237]

- «Латвійскія дэпутаты вырашылі “замарозіць” свае зарплаты і не абнаўляць аўтапарк нацыянальнага парламента» («Звязда», 5.11.08);

3) падабенства ў стане, дзейнасці

(АС) <u>ліхаманка</u>	(біржавая) ліхаманка (Т)
-----------------------	---------------------------------

ДП	III - <u>стан</u>	ДП
----	-------------------	----

(у знач. 2) узбуджаны, трывожны стан, празмерна паспешлівая дзейнасць	найбольш востры перыяд біржавага крызісу, для якога характэрна падзенне курсаў акцый
---	--

[ТСБЛМ, с. 320]

[БЭС, с. 65]

- «На знешніх рынках адсутнічаюць нашы каштоўныя паперы, і таму біржавая ліхаманка не павінна нас зачатиць» («Звязда», 29.01.08)

Пададзеныя прыклады дазваляюць сцвярджаць, што агульнаўжывальныя словы ў эканамічнай сферы тэрміналагізуюцца пераважна ў складзе састаўных тэрмінаў. Так, у спалучэнні **свабодная эканамічная зона** метафарызуюцца адразу два тэрмінаэліменты 'свабодны' і 'зона':

(АС) свабодны

ДП	III 1 - <u>якасць</u>
----	-----------------------

(у знач. 5) які не ведае перашкод, абмежаванняў; неабмежаваны пэўнымі

**свабодная
эканамічная зона (Т)**

нормаі, правіламі

[ТСБМ, Т.5, с. 81]

ДП

спецыяльна абмежаваная частка краіны з льготнымі мытным, валютным, падатковым, візавым і працоўным рэжымамі [БЭС, с. 638]

(АС) зона

ДП

III 2.- месцаразмяшчэнне

пэўная тэрыторыя, вобласць, што характарызуецца якой-небудзь агульнай прыметай [ТСБЛМ, с. 248]

• «Новая рэдакцыя закона аб свабодных эканамічных зонах прайшла пробу “другім чытаннем”» («Звязда», 11.10.08).

У публікацыях газеты сустракаюцца спалучэнні слоў, якія не з’яўляюцца ўласна тэрмінамі, бо не маюць спецыяльнага рэгістра, гэта значыць, не зафіксаваны ў слоўніку. Аднак у межах данага даследавання яны ўяўляюць цікавасць для аналізу. Падобныя словы і словазлучэнні з нетэрміналагічным значэннем, услед за Л.М. Лубожавай, прапануем называць **тэрміналагізмамі** [2, с. 85], для якіх таксама характэрна метафарычная трасфармацыя.

Так, у прыкладзе «... у Беларусі имат робицца для стварэння інвестыцыйнага клімата, а таму наступае многа цікавых прапаноў ад замежных інвестараў» («Звязда», 21.11.07) тэрмін **інвестыцыйны** ў спалучэнні з агульналітаратурным словам **клімаат** набывае пераноснае значэнне і вобразна характарызуе ўмовы, магчымасці прыцягнення замежнага капіталу для рэалізацыі пэўных эканамічных праектаў ў Беларусі.

У кантэксце «Аматары “канвертных” заробкаў не могуць разлічваць на атрыманне банкаўскіх крэдытаў на будаўніцтва ці набыццё жылля» («Звязда», 28.02.08) праз тэрміналагізм **канвертныя заробкі** канстатуецца факт існавання заробку без адлюстравання ў рэгістрах бухгалтэрыі. У цэлым, гэтае паняцце выяўляе сітуацыю ў краіне, калі фірмы практыкуюць выплату сваім работнікам зарплаты ў канвертах, так званай неафіцыйнай заробнай платы.

З дапамогай спалучэння **фінансавы тромб** апісваецца карціна існавання праблем, перашкод фінансавага характару, выкліканых сусветным крызісам у пэўным сектары беларускай і расійскай эканомікі: «Па выніках апошніх сустрэч Прэзідэнта Беларусі з прэзідэнтам Расіі ўрадам краін былі дадзены аднаведныя даручэнні прабіваць узнікшыя “фінансавыя тромбы”» («Звязда», 17.02.09).

Праілюстраваныя прыклады паказваюць, што тэрміналагізмы ў публіцыстычным тэксце вызначаюцца экспрэсіўнасцю. Акрамя таго, такія спалучэнні ствараюць дадатковую характарыстыку тым ці іншым эканамічным рэаліям, перадаюць адносіны самога аўтара да пэўнага прадмета або сітуацыі. Так, у адным з нумароў «Звязды» ў інтэрв’ю фінансавы аналітык ўжыў

у дачыненні да валюты ЗША слова *амерыканец*, а банкаўскія ўкладанні ў доларах назваў *зялёнымі дэпазітамі*: «Аднак зараз назіраецца няхай і не істотнае, але ўмацаванне *“амерыканца”*»; «... у гэтым выпадку трымальнікі *“зялёных” дэпазітаў у банках страцяць каля 5 працэнтаў за год*» («Звязда», 29.07.08). Гэта так званыя аўтарскія метафары, значэнні якіх, як і большасці тэрміналагізмаў, зразумелыя толькі ў межах публіцыстычнага кантэксту.

Прааналізаваны фактычны матэрыял дэманструе своеасаблівасць, спецыфічнасць сучаснай эканамічнай тэрміналексікі, створанай метафарычным шляхам. Заклучаецца яна ў тым, што, з аднаго боку, праз метафарызацыю ўзнікаюць значэнні, абумоўленыя патрэбай у намінацыі новых з’яў і працэсаў у сферы эканомікі, а з другога боку, ва ўмовах неспецыяльнага тэксту (газетнага артыкула) тэрмінаадзінкі набываюць новыя значэнні, выкліканыя пэўнымі асацыяцыямі. Па сутнасці адбываецца працэс дэтэрміналагізацыі з метафарызацыяй значэння.

Падчас аналізу фактычнага матэрыялу выяўлена, што метафарызаваны тэрмін у мове перыядычнага выдання выконвае тры функцыі: 1) інфармацыйную (уласна тэрміны); 2) стварэння дадатковага вобраза і 3) перадачы адносін аўтара да прадмета, з’явы (тэрміналагізмы).

Умоўныя скарачэнні

БЭС – Большой экономический словарь: [более 20000 терминов] / автор и составитель: А.Б. Борисов. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Москва: Книжный мир, 2007. – 860 с.

НЭС – Новый экономический словарь: 10000 терминов / [авторы составители: А.Н. Азрилиян и др.]. – Изд. 2-е, дополненное. – Москва: Институт новой экономики, 2007. – 1088 с.

ТСБЛМ – Тлумачальны слоўнік беларуская літаратурнай мовы : Больш за 65000 слоў / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко; 3-е выд. – Мінск: БелЭН, 2002. – 784 с.

ТСБМ - Тлумачальны слоўнік беларуская мовы: у 5 т. / Пад. рэд. К.К. Атраховіча. – Мінск: Беларус. Сав. Энцыкл., 1977–1984. – 5 т.

ЭС – Экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – Москва: Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.

Літаратура

1. *Капейко, Т.В.* Роля метафарызацыі ў сучасным тэрмінаўтварэнні // Язык и социум: Материалы II международ. науч. конф. Минск, 1998. С. 120-125.

2. *Лубожева, Л.Н.* Роль профессиональной лексики в обогащении словарного состава общеупотребительного языка (на материале экономической терминологии английского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук. – Челябинск, 2006.

Сяргей Самахвал

РЫСЫ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ХАРАКТАРУ І МЕНТАЛІТЭТУ БЕЛАРУСАЎ У ЛЮСТЭРКУ ПАРЭМІЙ І ФРАЗЕЛАГІЗМАЎ З КАМПАНЕНТАМ НАЗВАЎ АДЗЕННЯ

Агульнавядома, што адзенне – адзін з абавязковых атрыбутаў, адзнак нацыянальнай культуры, аднак не ўсе бяруць пад увагу тое, што адзенне можна і варта разглядаць не толькі і нават не столькі як элемент культуры побытавай, матэрыяльнай (поруч, напрыклад, з жыллём), колькі як важны складнік культуры духоўнай. Моўныя даныя пераканаўча ілюструюць, што ў калектыўнай свядомасці народа адзенне набывае выразна акрэслены